

TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARA GÖRE SERBEST CUMHURİYET FIRKASI VE 1930 YEREL SEÇİMLERİ

Bahattin DEMİRTAŞ (*)

Öz

Türk siyasi hayatında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından sonra kurulan bir diğer muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) olmuştur. SCF, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın telkinleriyle, Fethi (Okyar) Bey tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur. Yeni fırkanın kurulmasında ülke içinde siyasi ve ekonomik açıdan yaşanmakta olan gelişmeler kadar dış faktörler de etkili olmuştur. Ülke çapında kısa sürede büyük destek gören ve liberal bir program ile yola çıkan SCF, Cumhuriyet Halk Fırkasından istifa eden milletvekilleri ile Meclis'te temsil edilmeye başlamıştır. Fethi Bey'in Gümüşhane'de yapılan milletvekili seçimini kazanması ve kendisinin de TBMM'de yer alması ile birlikte SCF görüşlerini çok daha etkili savunmaya başlayabilmiştir.

SCF siyasi arenada kaldığı süre zarfında başta Yarın ve Son Posta olmak üzere Hizmet, Yeni Asır ve Serbest Cumhuriyet isimli gazeteler tarafından desteklenmiştir. Dönemin Cumhuriyet, Hâkimiyeti Millîye, Vakıf, Milliyet, Akşam gibi gazeteleri ise iktidar yanlısı haberler ile büyük ölçüde SCF'nin karşısında yer almıştır.

SCF'nin kuruluş aşamasını tamamlayıp 1930 yılında yapılan yerel seçimlere katılma kararı alması ve faaliyetlerini buna göre planlaması basının partiye olan dikkatini artırmıştır. Üstelik bu seçimlerde kadınların belediye encümen adayı olma ve oy verme hakkını ilk defa kullanacak olmaları seçimlere başka bir önem katmıştır. Bu nedenle araştırmamızda yerel ve ulusal basında ilgi konusu olan 1930 yerel seçimlerine giden süreç ve seçimler sonrası yaşanan gelişmeler anlatılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Basın, 1930, Yerel Seçim, Demokrasi.

*) Dr., Öğretim Üyesi, Gazi Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı
(e-posta: bdemirtas2606@gmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8452-0019>.

The Liberal Republican Party from a Viewpoint of its Reflections in the Turkish Press and in the Context of the Local Elections of 1930

Abstract

In Turkish political life, another opposition party that was established after the Progressive Republican Party was the Liberal Republican Party (LRP). The LRP was founded on 12 August 1930 by Fethi (Okyar) Bey upon the suggestions of President Mustafa Kemal Pasha. Along with other developments which had been being experienced in the country in the political and economic sphere, factors external to the country also came into play in the foundation of the new party. Receiving great support all across the country in a short span of time and setting off with a liberal program, the LRP began to be represented in the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) by the members of parliament that resigned from the Republican People's Party. The LRP was able to start advocating its views more effectively as Fethi Bey won the parliamentary elections held in Gümüşhane and received a seat in the GNAT.

As long as the LRP remained in the political arena, it was supported most notably by the newspapers Yarın and Son Posta as well as Hizmet, Yeni Asır and Serbest Cumhuriyet. On the other hand, other newspapers of the period such as Cumhuriyet, Hakimiyeti Milliye, Vakıf, Milliyet and Akşam were situated in opposition to the LRP with their news in favor of the ruling party.

The focus of the press on the party was augmented by the fact that the LRP completed its formation phase and decided to participate in the local elections held in 1930, thereby planning its activities in accordance with this. Besides, the importance of the elections was enhanced by the fact that women were to use for the first time the right to be candidates for municipal councillorship positions and to vote. For this reason, I try to provide in this study an account of the process toward the local elections of 1930, which were a topic of interest in the local and national press, and the developments that took place after the elections.

Keywords: *The Liberal Republican Party, Press, 1930, Local Elections, Democracy.*

Giriş

1930'lu yılların başında, hükümet bütçe gelirlerinin düşmesine rağmen demiryolu inşaatında başladığı faaliyetleri yürütmeye devam etmiştir. Fakat halk da ekonomik buhrandan rahatsızdır. Böylece Mustafa Kemal havayı dalgalandırmanın artık vakti geldiğine inanmış ve yeni bir teşebbüsü ele almıştır. Bu iktisadi değil siyasi bir karar olacaktır (Aydemir, 2001; Emremce, 2006). Bu yeni gelişmede ikincisi amaç ise siyaseten güçlenen İsmet Paşa'ya karşı bir denge kurmak olmuştur (Grew, 2005). Ancak Mecliste ise bazı mebuslar Serbest Fırkanın geleceğine daha doğuştan inanmamıştır. Onlara göre İsmet Paşa her şeye rağmen tek parti adamıdır ve öyle kalacaktır. Hatta bir kısım politikacılar Gazi'nin yeni bir parti oluşturma isteğini, İsmet Paşa'nın kendilerine göre biraz fazla

sivrilmiş otoritesine ve söz sahipliğine karşı bir yedek kuvvet ve şahsiyet çıkarmak gibi saymıştır. Onlara göre Gazi artık harfi dil ve tarih, kültür işlerine kendini vermiştir. Her şey Gazi'nin elinde görünmekle beraber İsmet Paşa hükümette tek söz sahibi görünmektedir (Aydemir, 2001).

7-8 Ağustos tarihlerinde Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey arasında yapılan görüşmelerden sonra yeni bir fırka kurulmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine 9 Ağustos günü büyükelçilik görevinden istifa eden Fethi Bey parti programını hazırlamaya başlamıştır. Fethi Bey o günlerde gazetecilere verdiği beyanatta, *“Teşkil edeceğim Serbest Cumhuriyet Fırkasının çehresi tam layıkıyla samimi cumhuriyetçiliktir. Neşredeceğim program şimdiye kadar emsali çok söylenen, fakat hep temenniyat sahasında kalıpta maalesef tatbikat sahasına girmeyen uzun vaatler ve nazariyelerle dolu değildir. Bu gün milletin çok ıstırap çektiği sıkıntılara çare bulmak fikrimce neye mütevakkıf ise onları ihtiva edecektir.”* demiştir. Başvekil İsmet Paşa'nın gelişen olaylar karşısında ki sözleri ise, *“Biz nokta-i nazarlarımızı ve yaptıklarımızı bilerek ve inanarak takip eden adamlarız. Fethi Beyin teşebbüsünü sevinçle karşılarım.”* olmuştur (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930).¹

Basında yeni kurulacak parti ile ilgili haberler günü gününe okuyucu ile paylaşılırken², yeni fırkaya geçecek milletvekillerinin Refik (Bursa), Ali (Afyon) Edip Servet (İstanbul), Necip Ali (Denizli), Reşit Galip (Aydın), Mahmut Celal (Tekirdağ), Mithat (Maraş), Akçoraoğlu Yusuf (İstanbul), Cevat Abbas (Bolu), Recep Zühtü (Sinop) Galip (Niğde), Semih Rifat (Çanakkale), Tevfik Kamil (İstanbul), Salih (Yozgat), Aziz (Erzu-

- 1) Fethi Bey'in Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e gönderdiği telgraf:

“Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendi Hazretlerine,

Dâhili politikaya avdete karar verdim. Bunun için Paris Büyükelçiliğinden istifa ediyorum. Şimdiye kadar tarafı devletlerinizden gördüğüm muavenet ve muhabbete teşekkür eder ve samimi hürmetlerinin kabulünü rica ederim efendim. Paris Büyükelçisi Fethi.”

Tevfik Rüştü Bey'in Fethi Bey'e gönderdiği telgraf:

“Paris Büyükelçisi Fethi Beyefendiye,

Paris Büyükelçiliğinden dâhili politikaya avdet münasebetiyle vuku bulan istifanızın kabul edildiğini arz eder ve birlikte müteakıl muhabbet ve samimiyetle çalıştığımız senelerin kıymetli hatıralarını yâd ederek hürmet ve mülâsatlarımızın kabulünü istirham ederim efendim. Dr. Tevfik Rüştü.” (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930).

- 2) Bu görüşmeden sonra yeni bir parti kurulacağına dair ilk haber Vakit gazetesinde, *“Siyasi hayatımızda çok mühim ve yeni bir safâ”* manşetiyle kamuoyuna duyurulmuştur. Ertesi gün bu konu hakkında en heyecanlı haberi yapan ise Yarın gazetesi olmuştur. Söz konusu fırkaya memleketin bütün münevverlerinin iştirak etmesini kuvvetle tahmin eden Yarın, en az 65 milletvekilinin SCF'ye geçeceğini iddia etmiştir. Cumhuriyet gazetesinde ise yeni fırka ile ilgili şunlar yazmıştır: *“... Fethi Beyin teşkil edeceği Fırka, Cumhuriyet Halk Fırkasına mı arz bir fırka olacaktır. Filhakika Fethi Beyin bu gün İsmet Paşa tarafından idare olunan Cumhuriyet Halk Fırkası ile idare tarzı itibarıyla bazı nokta-i nazar farkları tecelli ettire gelmiş olduğu zaten malum bir keyfiyettir. Kendisinin memleket idaresinde sarih bir noktai nazar göstermeyi ne maksatla yeni bir fırka teşkilini tercih eylediği anlaşılmaktadır. Muhakkak olan şudur: Fethi Bey Fırkasıyla Meclis, şimdiye kadar ki tek fırkacılık vaziyetten kurtularak önümüzdeki içtimanda canlı müzakerelere sahne olmaya başlayacaktır.”* (Cumhuriyet, 09 Ağustos 1930).

rum), Hasan Fehmi (Gümüşhane), Hafi (Erzurum), Osman (Yozgat), Refik İsmail (Sinop), Mazhar Müfit (Denizli) ve İbrahim (Bilecik) Beylerin olduklarını da haber vermeye başlamışlardır.

10 Ağustos günü Fethi Bey tarafından Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup gönderilmiştir. Mektupta mevcut idari hatalar izah edilerek bir fırka teşkili için müsaade istenmiştir (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930). Cumhurbaşkanı bu mektuba verdiği cevapta, "*İki fırkanın Cumhuriyeti kuvvetlendirecek mücahedesini memnuniyetle müşahede edeceğim.*" demiştir (Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930). Gazetelerde yer alan bir habere göre Cumhurbaşkanı, "... *şimdiden söyleyebilirim ki, en çok kavgalı olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım: Sen ne dedin ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinat ediyordun?.. Bugünden itiraf ederim ki, bu benim için büyük bir zevk olacaktır*" demiştir (Akşam, 10 Ağustos 1930). Mustafa Kemal'in bu sözlerini, Hâkimiyeti Milliye yazarı, Falih Rıfki, "... *iki taraf arasında fikir kavgalarının CHF hükümetini kuvvetlendirmeye, ona daha müstakil daha sağlam çalışmak için imkân verecek olması*" biçiminde değerlendirirken (Hâkimiyeti Milliye, 17 Ağustos 1930), Yarın gazetesinin sahibi ve SCF'ye açıktan destek veren Arif Oruç, "*bir daha fiili olarak CHF'nin başına dönmeyeceğinin bir işareti kabul etmek? gerektiğini ileri sürmüştür* (Yarın, 12 Ağustos 1930).

Fethi Bey ve Mustafa Kemal Paşa arasında geçen bu mektuplaşma trafiği sırasında kamuoyunun konuya olan ilgisi gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Bu arada o günlerde İsmet Paşa, kendisini eleştirenlere ve başvekillikten çekilmesi gerektiğini söyleyenlere: "*İktidar mevkiinin asla teşnesi değiliz. İktidar mevkiinde, ancak milletin vekillerinin itimadı ile vazife olarak duruyoruz. Ne kadar sert olursa olsun, müşkülat karşısında vazifeden çekilmek âdetimiz olsaydı, bu mevki çoktan terk ederdik...*" sözleri ile cevap vermiştir (Aydemir, 2001; Bil, 1981). Ancak onun bu sözlerine rağmen İngiltere'nin Ankara büyükelçisi John Grew 11 Ağustos 1930 tarihli notlarında şu tespitleri yapmıştır: "*Önümüzdeki birkaç ay içinde çok daha önemli olaylar geçebilir. Fethi Bey'in Başbakan olarak İsmet Paşa'nın yerine geçeceği, Gazi'nin Halk Partisinden istifa ederek politik otoritesini iki parti arasındaki barışı korumaya vereceği söyleniyor. Yeni gelişmelerin iki amacı vardır: 1) Gazi'nin kendine yönelen eleştirilerin sıkıntısı ve ağırlığını gidermek için, Fethi Bey ve Serbest Fırkaya bir emniyet supabı görevi gördürmek, 2) Güçlü Gazi'nin hiç hoşuna gitmeyen İsmet Paşa'yı büyük bir politika manevrası ile iktidardan düşürmek; Bu manevranın niteliği gereği, İsmet Paşa hiç değilse başlangıçta bir savaş açmayacaktır. Bunlardan başka, Fethi Bey'in Fransız bankacılık çevrelerinde çok iyi tanıdığı, bu nedenle eğer Türkiye, Fransa'dan borç para almak ya da Osmanlı borçlarına ilişkin antlaşmalarda bir değişiklik yapmak isteyecek olursa, kendisinin parti lideri veya başbakan olarak Ankara'da bulunmasının hiç de yararsız olmayacağı ekleniyor.*" (Grew, 2005).

Bundan sonra Fethi Bey SCF'nin programı niteliğindeki 11 maddelik prensipleri hazırlamış ve cumhurbaşkanına sunmuştur. Mustafa Kemal tarafından gözden geçirilen bu program ile fırkanın kuruluşu 12 Ağustos'ta kamuoyuna açıklamıştır (Cumhuriyet, 13

Ağustos 1930; Yarın, 13 Ağustos 1930; Hâkimiyeti Milliye, 13 Ağustos 1930.). Programın ilk maddesi, Serbest Fırkanın Atatürk ilke ve inkılâplarına saygılı, cumhuriyetçi, milliyetçi ve laikliğe bağlı olunacağını açıklamıştır. İkinci madde de, İnönü hükümetinin ekonomik ve mali hatalarına atıf vardır. Üçüncü madde, bütçe için büyük bir harcama kalemi olan demiryollarına ayrılmıştır. Parti programında bunlardan başka, hak ve özgürlüklerin herkes için geçerli olduğu belirtilirken ekonomide liberalizm savunulmuştur (Emremce, 2006).

SCF'ye dair haberlerin gazetelerin manşetlerini kaplamaya başladığı³ bir süreçte Yalova'ya giden SCF erkânı, burada değerlendirme toplantıları yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Hanım'ın da katıldığı bu toplantılarda, partinin ülke genelinde teşkilatlanması ile ilgili sürecinin ele alınmasından sonra belediye seçimlerine katılma kararı alınmıştır. Fethi Bey o günlerde gazetecilerle yaptığı bir mülakatta: “*Teşkilâtımıza başladık. Lâik Cumhuriyetçi olanların, fırkamızın programını benimsediklerine ve bu programı tatbik için rey ve fikirleriyle çalışacaklarına dair söz vermeleri kâfidir. Bunun için matbu varakalar yapılacak, bunları imza edenler fırka azası addedilecektir...*” demiştir (Cumhuriyet, 18 Ağustos 1930).⁴ Fethi Bey bir başka konuşmasında ise “*Bir hükümet, ne kadar müddet mevkii iktidarda kalacağını kendi kendine tayin edemez. Malumunuzdur ki, hükümet Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür. Büyük Millet Meclisinde milletin serbestçe intihap eylediği vekillerden mürekkeptir. İntihabatı umumiye neticesinin bugünkü siyaset lehine çıkacağını ve beş sene zarfında hükümetin Büyük Millet Meclisine vereceği hesaplarda, meclisin hükümlerinin daima bu günkü siyaset lehine tecessili edeceğini muhterem başvekilin nasıl keşf eylediğini tayinde mütehayyirim.*” diyerek İsmet Paşa'nın sarf ettiği bazı sözleri eleştirmiştir (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930).

Fethi Bey'in Ege Gezisi

SCF'nin Yalova'da devam eden parti kampında belediye seçimlerinde aday gösterilecek olan kişiler tespit edilmeye başlanmış, ardından da Fethi Bey ve arkadaşları İstanbul'a

3) Fethi Bey Yarın gazetesine şu telgrafi göndermiştir: “*Atideki satırların gazetenede neşrini rica ederim: Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşekkülü haberinin ilânı ile beraber birçok taraflardan halkımızın muhtelif sınıflarına mensup yüzlerce vatandaşın siyasî prensiplerimizin kabul ve hüsnü telâkki edildiğine dair tebrik telgraf ve mektupları almaktayım. Fırkamızın teşekkül maksadının şahsiyattan külliyyen ari ve sırf vatan ihtiyacı ve menfaati uğruna makul mücadelede bulunacağına kanaatle bize emniyet ve teveccüh ederek fikir birliği gösteren zevatın kâffesine ayrı ayrı teşekkürler olunur. Bu teşekkürümü meşgalemizin çokluğundan ve bazı zevatın adreslerinin malûm bulunmamasından şimdilik münferit cevaplarla takdim edemediğimden mazur görülmeğimi rica ederim. Bu arkadaşların bize asıl müzaheret vazifelerini kanunî mevsimi hululünde reyler ile göstermeleri de bilhassa temenni olunur.*” (Yarın, 15 Ağustos 1930).

4) Cumhuriyet gazetesinde SCF ile ilgili olarak şu bilgi verilmekteydi: “*Serbest Cumhuriyet Fırkası mühür ve resmi evrakı tamamen hazırlanarak cumartesinden itibaren İstanbul'da aza kaybına başlamıştır. Dâhil olan azalardan duhuliye ve aylık taahhüt alınmamaktadır. Müracaat edenlerin mühim bir kısmını hanımlar teşkil ediyor.*” (Cumhuriyet, 18 Ağustos 1930).

geçerek çalışmalarına burada devam etmişlerdir (Yarın, 19 Ağustos 1930).⁵ Fethi Bey İstanbul'da bulunduğu süre zarfında hükümete yönelik eleştiri dozunu da artırmaya başlamıştır. Ülkede yaşanan iktisadi sıkıntının nedenini de hükümetin yanlış siyasetine bağlayan Fethi Bey 23 Ağustos 1930 tarihinde verdiği bir beyanatta şunları söylemekteydi: “İlk fırsatta ve en kısa zamanda iktidar mevkiine geçeceğiz. Benim iddiam şudur: mevkii iktidarda bulunan hükümetin mali ve iktisadi sahada takip ettiği yanlış siyaset, bugünkü sıkıntılı vaziyeti ihdas etmiştir. Yeni hükümetin, yedi seneden beri attığı her adım, memleketi merhale merhale iktisadi bir çıkmaza sokmuştur. Ebediyen iktisadi bir çıkmaz içinde bocalayıp kalamayız. Bugünkü sıkıntılı vaziyetten bizi kurtaracak çareler aramak ve düşünmek lazımdır... Bir memleket iktisadi sahada müstakil bir mevcudiyet gösterirse, umumi servetini her an bir parça daha tezyit ederse, camiayı teşkil eden efradın hayat seviyesini yükseltebilirse ve bilhassa vasati hayat seviyesini refaha ne kadar çok yaklaştırabilirse ancak o zaman istiklal ve hürriyetin nimetlerine layık olur...” (Cumhuriyet, 24 Ağustos 1930).⁶

Fethi bey ve parti teşkilatları olağan üstü bir gayretle çalışmaya devam ederken halkın desteği de görülmeye başlamıştır. Öyle ki Serbest Fırka kurulduktan kısa süre sonra beklenilmeyen bir yükseliş kaydetmiş ve tek parti idaresinden memnun olmayan halk kısa sürede bu partiyi sahiplenmiştir. Özellikle kadınların yoğun biçimde SCF'ye üye olma-ya başlaması kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Yaşanan bu ilgi kısa sürede yeni fırkaya yönelik aleyhte haberlerin artmasına neden olmuştur.⁷ Ülkenin değişik yerlerinde yeni şubeler açmaya başlayan ve teşkilatlanan bu partinin genel sekreteri Nuri Bey: “İki Fırka kardeşdir. Şahsi dedikodular değil memleket hesabına faaliyet istiyoruz. Serbest Cumhuriyet Fırkası ölmez ve ölemez. Fırka yaşamak için doğmuştur, yaşayacaktır.” açıklamasını

5) Yeni fırkaya yönelik ortaya çıkan yoğun ilgi Yarın gazetesine şöyle yansımaktaydı: “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Nazlı Han'daki merkezi dün her günküden daha fazla kalabalıktı. Girip çıkanlar daha çoktu. Düne kadar fırkaya müracaat edenlerin adedini tahkik ettik. Ardahan mebusu Tahsin Bey şu adedi söyledi: 5000...” (Yarın, 19 Ağustos 1930).

6) SBF'nin ilk kadın üyesi olan Makbule Hanım ise verdiği beyanatta şunları söylemekteydi: “Yüksek maksatlarla ve millete memleketeye büyük hizmetler emelleriyle S.C. Fırkası teşekkül etti. Bu fırkanın milletin memleketin bütün ihtiyaçlarını düşüneceği ve refaha ulaştıracağı kanaatiyle ve Ali Fethi Beyefendiye olan büyük itimadım dolayısıyla intisap etti.” (Cumhuriyet, 24 Ağustos 1930).

7) İzmir'deki iktidar yanlısı Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü'nün yazdıkları bu tutumun boyutları ispat eder derecededir. Haydar Rüştü şöyle yazmaktadır: “...Son günlerde fırkamızdan ayrılan mebuslar, bazı vatandaşlar, bazı gazeteler ve gazeteciler var. İstiyoruz ki kendilerini bizdenmiş gösterip de bir taraftan aleyhimize bulunmak seciyesizliğini izhar eden veyahut bizden ayrılmasını muhik göstermek için bahaneler icadına yeltenen seciye düşkünleri de artık maskelerini aşağıya indirsin ve açıkça meydana çıksınlar. Bu zihniyette ve hüviyette olan insanların bir fırkada bulunmaları o fırka için bir zaaf olduğunu bilenlerden olduğumuz için, böylelerinin biran evvel içimizden çıkmalarından fevkalade memnun olacağımızı işte pek açık olarak ilan ediyoruz. Tereddüt devresi geçmiştir, gittiğimiz ve gideceğimiz yol bellidir. Karşı tarafın programı da neşredilmiş ve onların gidecekleri yollar da malumdur. İki cami arasında beynamaz vaziyetinde bir sağa, bir sola gidip gelen mütereddit efendiler artık nereye mal olacaklarsa olsunlar diyoruz... Efendiler! Ya oraya, ya buraya!” (Anadolu, 27 Ağustos 1930).

yaparken Fethi Bey de partiye bazı sarıklıların alındığı haberlerini şiddetle tekzip etmiş, Derviş Vahdet ile ve onu temsil eden cereyanlarla partinin buluşturulmak istenmesini kınamak zorunda kalmıştır (Cumhuriyet, 01 Eylül 1930).

Basında ve kamuoyunda iki parti taraftarları arasındaki kamplaşma devam ederken 30 Ağustos günü Başbakan İsmet Paşa'nın Ankara-Sivas demiryolu hattının Sivas'a ulaşması nedeniyle katıldığı törende yaptığı konuşma yaşanan gerginliği üst düzeye çıkarmıştır. Çok partili yaşama dair karşı ılımlı bir tavır takınan başbakanın Sivas'ta ki konuşmasında ilk kez SCF'ye yönelik doğrudan eleştiriler yapması ve bu partiyi demiryollarının yapımından vazgeçerek verginin hafifletileceği yolunda propaganda yapmakla suçlaması siyaset sahnesini hareketlendirmiştir.⁸ Fethi Bey'in cevabı, "*Hariçte itibarımız kalmadı. İsmet Paşa ve arkadaşları vaziyetin vahametini kavramıyorlar...*" olmuştur (Cumhuriyet, 02 Eylül 1930). Fethi Bey'in hükümete yönelik bir başka eleştirisi ise basında şöyle yer almıştır: "*Bugün bütün dünyada teslim edilmiş bir hakikat vardır ki devlet sisteminin iktisadi temellere istinat etmesidir. Yalnız askeri ve siyasi muvaffakiyetler bir milleti yaşatmak için kâfi değildir. Bizim bugün içinde bulunduğumuz mali buhranda bunun canlı bir misalidir. Biz artık devlet idaresinde mali işlere azami ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Bunu ihmal ettiğimiz müddetçe kurtulmamıza imkân yoktur. İsmet Paşa hükümetinin en büyük kusuru bu hakikati kabul etmemiş olması, mali ve iktisadi işlerin devlet idaresinde haiz olduğu ehemmiyeti ihmal etmesidir...*" (Cumhuriyet, 03 Eylül 1930).

Özellikle İzmir ve çevresinde SCF büyük rağbet görmüştür. Bu nedenle kendisine yapılan davet üzerine Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın olumlu yaklaşımlarının da katkısı ile 3 Eylül 1930'da Konya vapuru ile İzmir'e gitmek için yola çıkmıştır. Beraberinde Ağaoğlu Ahmet (Kars), Tahsin (Ardahan) ve Haydar (İstanbul) ve Reşit Galip Beyler olan SCF Heyeti 4 Eylül'de İzmir'e ulaşmıştır. Rıhtımda yoğun bir kalabalık karşılanan ve kalabalık arasında güçlükle ilerleyen Fethi Bey, İzmir Palas'ın balkonuna çıkarak halka kısaca şunları söylemiştir: "*Tezahürünüz karşısında duyduğu heyecanı ifade etmek için kelime bulmaktan acizim. Kalbim mefharat hisleriyle doludur. Teveccühünüze layık olmaya çalışmak hayatının en büyük muvaffakiyeti olacaktır. Sizi harekete getiren hissin vatan ve Cumhuriyet aşkı olduğundan şüphe etmiyorum. Çünkü bende aynı hislerle mücadeleye atıldım.*" (Cumhuriyet, 05 Eylül 1930).

Hükümete yakın olan Cumhuriyet, Akşam ve Hâkimiyeti Milliye gazetelerinde Fethi Bey'in İzmir'e gelişi ve burada ki çalışmaları hakkında yeterince haber sunulmazken, Yarın gazetesi İzmir'deki karşılamayı "*kelimelerle anlatılamayacak kadar heyecanlı ve içten gelen bir duygunun eseri*" (Yarın, 05 Eylül 1930) olarak değerlendirmiş, Son Posta gazetesi,

8) Son Posta gazetesinde M. Zekeriya tarafından bu nutuk şöyle eleştiriliyordu: "*Yedi senelik mesainin bilançosunu şu surette hütlâsa edebiliriz: Şimendiferlerimiz Sivas'a vardı. Fakat... paramız istikrarını kaybetti... Memleket malî bir buhrana sürüklendi. Hariçte itibarımız kalmadı... Avrupa sermayesine ricacı bir vaziyet aldık... Bu netice Avrupa'nın beklediği ve bizim korktuğumuz mağlubiyetten başka bir şey midir? İsmet Paşa'nın nutku bu neticeye düşüşü mazur göstermek için tertip edilmiş bir mazeretname değil midir?*" (Son Posta, 03 Eylül 1930).

“halkın kalbinde yer alan hürriyet heyecanının göstergesi” olarak görmüştür (Son Posta, 06 Eylül 1930). Yine SCF yanlısı Hizmet Gazetesi de, “İzmir bugün 1908 senesinden beri yaşamadığı siyasi bir heyecan içindedir. SCF lideri Fethi Beyefendi’nin yeni fırkanın teşkilatını yapmak üzere buraya gelmesi, İsmet Paşa’nın nutkuna cevap vermenin kararlaştırılmış olması bu heyecanı doğurmuştur...” diyerek söz konusu karşılaşmanın öneminden bahsetmiştir (Anadolu, 04 Eylül 1930).

Fethi Bey ve heyeti İzmir’de büyük bir kalabalıkla karşılanması karşısında CHF tarafı Anadolu Gazetesi’nin 6 Eylül 1930 tarihli sayısında SCF ve taraftarları aleyhine sert yazılar yayınlanmıştır. Bunun üzerine gazeteyi merkez binası önünde bir süre protesto eden halk, CHF il merkezine doğru yönelmiştir. Ancak bu sırada, CHF üyelerinden gelen hakaret üzerine halk öfkelenmiş ve CHF binasına saldırarak camlarını kırmıştır.⁹ Bütün bu gelişmeler olurken, Fethi Bey kaldığı otelin balkonundan onları sakinleştirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu sırada, güvenlik güçleri tarafından kalabalığa doğru ateş edilmeye başlanmış ve bunun sonucunda bir çocuk başından vurularak ölmüştür (Yarın, 06 Eylül 1930).¹⁰ Fethi Bey kısa süre sakinleşen olaydan sonra şu açıklamayı yapmıştır: “Büyük Gazinin tesis ettiği Cumhuriyet fikri bütün vatandaşların kalbinde yer etmiştir. Fikir daima ilerleyecektir. İşi karışıklığa getirmek isteyenlerin gayretleri neticesizliğe mahkûmdur. Zabita kuvvetine derhal tebaiyet etmelerini böyle hadiselere meydan vermemelidir. Kalam hürriyetinden istifade ederek nutkunu yakında söyleyeceğim.” (Cumhuriyet, 06 Eylül 1930).¹¹

İzmir olaylarından sonra Fethi Bey Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Aynı gün Başbakan İsmet Paşa’da İzmir Valisine şu emri vermiştir: “Karşı fırka erkânının fikirlerini tam bir serbestlik ve emniyet içinde izhar edebilmeleri için bütün tedbiri alınız.” (Cumhuriyet, 07 Eylül 1930). Böylece 7 Eylül Pazar günü İzmir Alsancak spor sahasında, etrafı bayraklarla süslenmiş ve önünde Gazi’nin resminin bulunduğu kürsüye

9) Haydar Rüştü, olaylardan birkaç gün sonra şu satırları kaleme almıştır: “Yunanlıların linç yapmak için on sene evvel aradıkları ve fakat bu muhterem milletin sıyaneti ile bu emellerine muvaffak olamadıkları Haydar Rüştü parçalanmak için arandı. Ona Ali Kemal denmekten hayâ edilmedi. Onun mücadele-i milliyeye Antalya’da karışmış gazetesi olan Anadolu’nun matbaası yıkılmak ve yakılmak tehlikelerini saatlerce geçirdi. Bütün bunlar nihayet bir şahsa bir müesseseye yapıldığı için affedilebilir şeylerdir. Fakat affedilemeyecek, hatta yazarken, söylerken bile tüylerimizi ürpertecek şeyler de yapıldı. Bu memleketi yedi sene evvel bu günlerde kurtaranlar; 9 Eylül Bayramını kutlamak için, İzmir sokaklarına dikilen zafer ve sürur taklarının altında hakaret gördü...” (Anadolu, 09 Eylül 1930).

10) Arif Oruç’a göre, “İzmir Hükümeti ve Halk Fırkası Rüesası emrivaki olan vaziyeti soğukkanlılıkla kabul etmiş olsaydı, bugün temiz İzmir çocuklarını gene kendi vasıta-i neşr-ü eşkârları olan gazetelerle; serserilik, dolandırıcılık, haydutluk gibi ağır isnatlarla tahkir etmek haksızlığı irtikâp etmemiş olurdu... Bilhassa son facia müsebbiplerinin İzmir Halk Fırkası erkânı olduğundan şüphe etmemek gerekirdi.” (Yarın, 07 Eylül 1930).

11) Başbakan İsmet Paşa’nın İzmir olayları ile ilgili açıklaması şöyle olmuştur: “Siyasi fikir münakaşalarının zabita hadiseleri zuhuruna meydan vermesi çok fayan teessüf, çok teessürü mucip bir şeydir. Müsebbiplerinin takip olunacağı muhakkaktır. Kanuna muhalif olan hareketleri zabuta ve adliye bitabı takip edecektir.” (Cumhuriyet, 06 Eylül 1930).

çıkan Fethi Bey konuşmasına “*Muhterem Efendiler, Güzel İzmir’e ayak bastığım dakikadan beri sizlerden gördüğüm hüsnü kabul ve teveccühe bütün kalbimle teşekkür ederim*” cümleleriyle başlamıştır (Hizmet, 08 Eylül 1930). Yaklaşık 50.000 kişilik bir topluluğa hitap eden Fethi Bey, İsmet Paşa’nın Sivas konuşmasına cevap vermiş ve hükümetin demiryolu ve iktisat siyasetini eleştirmeye devam etmiştir (Cumhuriyet, 08 Eylül 1930).

SCF yanlısı basın Fethi Bey’in İzmir konuşmasını, “İzmir’in işgalden kurtarılışı sonrasındaki ikinci şahlanışı”¹² olarak değerlendirirken, Cumhuriyet yazarı Yunus Nadi’ye göre, Fethi Bey’i dinlemeye gelenlerin ancak üç yüz kadarı meseleye inanan insanlardı (Cumhuriyet, 08 Eylül 1930). Sofya Matbuat Cemiyeti Reisi Mr. Silyanof tarafından, Fethi Bey’in İzmir’deki konuşması hakkında yazılan ve “Slovo” gazetesinde yazılan başmakalede ise şöyle yazılıdır: “*İsmet Paşa’nın yıldızı daha sönmemiştir. O muhbirlerin sualine karşı yeni firkanın şansı hakkında hafif bir tebessümle şu cevabı vermiştir: “beklemek lazım, fırka çok yenidir, talihinden bahsetmek zamanı henüz gelmemiştir, biz her halde o firkanın prensipleri ile hem matbuat ve mebusanda, hem de intihabat zamanında mücadele edeceğiz, onları ikna etmek müşkil değildir”* (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10/240.618.19).

Fethi Bey İzmir’de ki programından sonra, trenle Manisa’ya gitmiş ve orada bir gece kaldıktan sonra Aydın’a geçmiştir.¹³ Burada Manisa’da yaptığı konuşmanın bir benzerini yapmıştır (Cumhuriyet, 10 Eylül 1930). Fethi Bey Aydın’dan ayrılırken de yollarda konuşmalar yapmış ve istasyonlarda kendisini karşılayan halka hitabelerde bulunarak yeni firkanın programını izah etmiştir (Cumhuriyet, 11 Eylül 1930). 11 Eylül günü Balıkesir’e gelen Fethi Bey burada yaklaşık 4.000 kişilik bir kalabalığa hitap etmiştir. Fethi Bey yaptığı konuşmada hükümet tarafından uygulanmakta olan bazı kanunları eleştirmiş ve partisi hakkında yapılan dedikodulara cevap vermiştir.¹⁴ Konuşmasından sonra Marmara

12) Yarın gazete miting’in yapıldığı yer olan stadyumda yaşananları şöyle aktarmıştır; “*Halk içeri girmek için heyecanını zapt edemiyordu. Duvarlar yıkıldı ve birer tabii kapı haline getirildi. Halk buralardan bir sel halinde içeri akıyordu. Fethi Bey’i getiren otomobili binlerce otomobil takip ediyordu. Üzerinde Serbest Laik Cumhuriyet yazılı güzel bir bayrak Fethi Bey’in otomobilini süslüyordu. Fethi Beyi halk elleri üzerinde kürsüye çıkardı. Nutuk tam 3.45’te başladı. Fethi Bey sesi kısalmış bir haldeydi. Bundan dolayı Fethi Bey nutuk söylerken Nuri Beyde megafonla kendisine yardım ediyordu. Fethi Bey’in sözleri alkış ve yaşa nidalarıyla sık sık kesiliyordu...*” (Yarın, 08 Eylül 1930).

13) Fethi Bey’in Aydın seyahati ve onun Aydın’a gelişi, karşılanışı şöyle aktarılmıştır: “*... Lider bütün istasyonlarda beklenildi ve halk tarafından hararetle alkışlandı. Bilhassa Selçuk’ta kuvvetli tezahürat yapılmıştır. İstasyonlarda köylü kadınların çokluğu dikkat çekmekteydi. Halk Fethi Bey’in ayağına kapanmış ve muhabbetini göstermiştir...*” (Hizmet, 10 Eylül 1930).

14) Fethi Bey, konuşmasında Balıkesir halkına şöyle seslenmiştir: “*Ziraat Bankası’nın çiftçiye daha kolay usullerle ve daha ucuz faizle para verilecek hale konulması, ziraatımızı terakki ettirmek için fenni tesisatta bulunmağa sevk edilmesi lazımdır. Ticarete kredinin kesilmesine sebep olan ve memleketimizde tatbik kabiliyetini haiz olmadığı anlaşılan icra ve iflas kanununun ilgası lazımdır. Bu kanun, bugünkü iktisadi buhranın en büyük amillerinden biridir. Efendiler! programımız meydandadır. Münakaşa hüriyetinden ve intihap hakkından istifade ederek bu programı tatbikat sahasına çıkarmak gayemizdir. Bazı yerlerde el’an bizim güya fes giydireceğimiz ileri sürülüyormuş,*

Vapuruyla İstanbul'a geçen Fethi Bey¹⁵, Nuri Bey ile birlikte Dolmabahçe Sarayı'na gitmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapmıştır.¹⁶

Fethi Bey ve heyetinin Batı Anadolu gezisinden sonra SCF'ye ve SCF yanlısı basına yönelik eleştirel haberlerin oranı artmıştır. Yerel seçimler öncesinde yaşanmaya başlanan gerginlik Fethi Bey'in milletvekili olarak Meclis'e girmesinden sonra daha da artacaktır. O günlerde zaten TBMM olağanüstü olarak toplanmış ve 23 Ağustos günü de Fethi Bey Ankara'ya gelmiştir. Aynı gün Gümüşhane milletvekilliği için yapılan oylamada Fethi Bey'e Meclis yolu açılmıştır (Cumhuriyet, 24 Eylül 1930). 24 Eylül günü milletvekilliği mazbatasını alan Fethi Bey Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı ve İsmet Paşa'yı ziyaret etmiştir (Cumhuriyet, 25 Eylül 1930). Artık 25 Eylül 1930 tarihinden itibaren Gümüşhane milletvekili olarak Meclis oturumlarına katılmaya başlayan Fethi Bey, malî kanun münasebeti ile hükümeti eleştiren bir konuşma yapmıştır. Onun bu konuşmasına Maliye Bakanı cevap vermiştir (Cumhuriyet, 26 Eylül 1930). Bu arada Serbest Cumhuriyet Fırkası heyeti Fethi Bey başkanlığında bir toplantı yapmıştır. Toplantıda yeni kabine karşısında Serbest Fırkanın vaziyeti konuşulmuş ve yeni kabineye prensip olarak itimat rey'i verilmemesi kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 27 Eylül 1930). 3 Ekim günü ise İsmet Paşa tarafından programı okunmuş ve itimat talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine SCF lideri Fethi Bey uzun beyanatta bulunarak tenkitlerini yapmıştır (Cumhuriyet, 3 Ekim 1930).

Yerel Seçimler ve SCF'nin Kapanması

TBMM'de 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen yeni belediye kanunu çerçevesinde yapılacak olan yerel seçimler, ülkenin değişik yerlerinde değişik tarihlerde başlayacak, Eylül başlangıcından Ekim ayının 20'sine kadar sürecekti.¹⁷ Daha kurulma döneminde

güya Arap harflerini tekrar iade edeceğimizi ileri söylüyorlarmış ve bize bütün vergileri kaldırmak isnat olunuyormuş. Benden kimse bunları bekleyemez. Kasten bana bu isnadı yapanlar er geç mahcup ve hacil mevkie düşeceklerdir. Türk milleti takati dâhilinde seve seve verir. Bütün vergilerin kalkacağını esasen kimse düşünmemiştir ve düşünemez. Bu gibi şayiiaları uyduranlar böyle vasıtalarla takip ettiğimiz mefkûreyi küçültebileceklerini düşünüyorlar. Taşydıkları bu dar zihniyetlere acımak lazımdır. Mefkûremiz Cumhuriyet mefkûresidir. Bunlar Cumhuriyetin en tabii olan şeraitindedir.” (Hizmet, 12 Eylül 1930).

- 15) Fethi Bey'in gazetecilere beyanatu: *“Seyahatimden pek memnunum. Halkın gösterdiği samimi tezahürata çok müteşekkirim. Her gittiğim yerde S.C. Fırkasına karşı gösterilen bir teveccühe şahit oldum. Muhtelif yerlerde fırkamızın teşkilatı yapıldı. Bunlar kısmen faaliyete başladılar, başlamak üzere.”* (Cumhuriyet, 14 Eylül 1930).
- 16) *“Serbest Cumhuriyet Fırkası Lideri Fethi Bey İzmir havalisinde yaptığı seyahatten ve siyasetten avdet etti. Bu seyahat ve siyasetin nihayet faydalı birçok cihetleri olmuş olduğunu söylemek lazımdır. Bu faydaların başında ise serbest münakaşanın hakikatleri ortaya çıkarmaya edeceği hizmet vardır.”* (Cumhuriyet, 13 Eylül 1930).
- 17) Hilmi Uran, seçimlerin uygulama biçimi ile ilgili olarak anılarında şunları yazmıştır: *“O vakit ki Belediye Seçimi Kanunu, gene bugünkü gibi tek dereceli idi ve kadınların da seçime katılmak hakkını*

olan ve teşkilatlarını kuramamış olan SCF'nin bu seçimlere katılıp katılmayacağı merak konusu olmuştur. Cumhurbaşkanının bu konuda ki tavrı oldukça önemli olmakla birlikte Fethi Bey ve parti idare heyeti, her yerde örgütlenerek, 1930 tarihinde yapılacak olan seçimlere katılmaya karar vermişlerdir.

Yerel seçimler öncesinde CHF milletvekillerini seçim bölgelerine propaganda amaçlı göndermiştir. CHF tarafından muhalif partinin gerici ve komünist olarak nitelendirildiği propagandalar zaman zaman baskıya da dönüşmüştür. Hükümet güçlerinin seçimde iktidar lehine kullanılmasına rağmen SCF, halk tarafından teveccühle karşılanmış ve çeşitli el ilanları, duyurular, toplantılar ve konuşmalar vasıtasıyla sesini çok daha fazla duyurmaya çalışmıştır. Seçimler sırasında CHF'yi Cumhuriyet, Hâkimiyeti Milliye, Milliyet, İnkılap, Anadolu, SCF'yi ise Yarın, Son Posta, Hizmet ve Yeni Asır gibi gazeteler desteklemiştir. Bu arada Ermeni, Rum ve Yahudi kökenli vatandaşlardan da adayları olan SCF iktidarın eleştirisine uğramıştır.

Tarihinde yapılan yerel seçimlerde ilk sonuçların alınmasıyla birlikte iktidar yanlısı basın seçimleri CHF'nin ezici bir çoğunlukla kazanmakta olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸ Muhalif gazetelere göre ise seçimleri kaybetmeye başladığını gören iktidar, nüfuzunu kullanarak sonucu etkilemeye çalışmıştır (Yarın, 22 Eylül 1930). Bu iddialar da hükümet taraftarı gazeteleri tarafından yalanlanmıştır (Hâkimiyeti Milliyet, 24 Eylül 1930).

20 Ekim tarihinde sona eren seçimlerde SCF, 502 belediye başkanlığı için seçime girdiği 37 vilayetten 22 merkezde kazanmıştır. Ancak muhalefet birçok yerde seçime yönelik itiraz ve yakınmalarını devam ettirmiş ve konuyu Meclis gündemine taşımıştır.¹⁹ Seçimleri iptali için harekete geçen SCF milletvekilleri İçişleri Bakanı hakkında da gensoru

tanınmakta idi. Sonra, sandık yakınında ve uzağında her gün için propaganda yapılabilmesini meneden bir kayıt taşımamakta idi. Fakat seçim, bugün olduğu gibi, bir günde yapıp bitirilmiyordu. On gün içinde vatandaş, reyini kullanma hakkına malikti ve bütün seçmen defterleri bir yere toplanarak ve nüfus tezkereleri gösterilerek bir yerden, bir sandığa rey veriliyordu. Bu, çok yorucu, çok üzücü ve seçim başında çalışan memurların iyi veya kötü niyet taşımalarına göre de icabında çok bıkırtıcı bir şey oluyordu. Çünkü her iki parti de, taraftarların rey vermeye teşvik ederek sandık başına getirme gayretinde olduğundan, o tek sandık başında rey verebilmek üzere, daha evvel seçmen defterlerinde ismini aratıp buldurabilmek için oraya kitle halinde koşan vatandaşlar saatlerce beklemek zorunda kalıyorlardı. Parti mücadelelerine ilk defa maruz kalan halkımızın mizacen bu gibi didişmelere karşı çekingen olan kısmı ise, oraya, rey vermek için gitmemeyi tercih ediyordu.” (Uran, 1958).

18) CHF'nin İzmir seçimlerini kazanmasına rağmen muhalefetin oy oranının yüksekliği şu satırları beraberinde getirmişti: “Memleketin herhangi bir yanında Serbest Fırka Halk Fırkasına karşı bu kadar yakın bir rey alabilirdi... Bunlardan müteessir ve mütehayyir olmazdık. Fakat bütün millî mücadele devrinin hedefi ve timsali olan İzmir'de bugünkü netice olmamalı idi. O güzel ve münevver İzmir şehrinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mevlüdü Cumhuriyet Halk Fırkası kazanmakla beraber bu kadar fazla rey kaybetmemeli idi.” (Vakit, 21 Ekim 1930).

19) Yarın gazetesi, yapılan yolsuzluklarla ilgili; “Müntahiplerin serbestçe intihap haklarını kullanmalarına hükümet kuvvetleri tarafından gösterilen mümanest ve müdahalelerle, umumiyet itibarıyla intihap işlerine karıştırılan fesat ve yolsuzluklar hakkında, Dâhiliye vekilinden istizahta bulunmak üzere müzakere açılmasını” istediğini yazıyordu (Yarın, 05 Kasım 1930).

önergesi vermiştir. 15 Kasım 1930 tarihinde yapılan Meclis görüşmelerinde söz alan Fethi Okyar seçimlerde yapılan yolsuzlukları ve baskıları tek tek açıklamış ve konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: “...Cumhuriyette bütün otoritelerin kaynağı seçim yolu ile millet olduğundan seçim serbesttir; Cumhuriyet’in ruhu ve millî hâkimiyetin esasıdır. Seçimin serbestliği ihlâl edilirse Cumhuriyet’in temelleri sarsılmış olur. Maalesef bu son belediye intihabında Dâhiliye memurları gizli açık aldıkları talimat dairesinde harekete mecbur olduklarından bu sonuç meydana gelmiştir. Yani Hükümet kuvvetleri kanuna ve millî hâkimiyete karşı kullanılmış ve halkın bir Cumhuriyet’te en mukaddes olan rey hakkını iptal için zor ve baskı kullanılmıştır. Efendiler, Serbest Cumhuriyet Partisi; memleketimizde Cumhuriyet’in banisi olan büyük Gazi’nin teşvik ve tasvibi ile Millet Meclisinde mura-kabe hayatını uyandırmak, neşir ve ilân ettiği prensip ve kanaatleri etrafında mücadele etmek için meydana çıkmıştır. Karşı tarafa rey vermek isteyenler jandarma süngüsüyle mukabele görürse memlekette siyasî partilerin teşkiline cebren muhalefet ediliyor demektir. Bu cebrî muhalefetten çıkan manayı bittabi çok geçmeden herkes anlayacaktır...” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930).

Sonuç

Neticede, Gazi Mustafa Kemal’in Serbest Fırkanın kuruluş aşamasındaki ve bizzat kendisinin tayin ve tespit etmiş bulunduğu konumu yani iki parti arasındaki “tarafsız” ve “hakem” durumundaki yeri değişmiş ve Serbest Fırka, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya gelmiştir.

Fethi Bey’in Mecliste yaptığı konuşmadan sonra iktidar ve muhalefet milletvekilleri arasında söz düellosu devam etmiştir. Ancak görüşmeler sonunda İçişleri Bakanı üç güvensizlik oyuna karşılık çoğunlukla güvenoyu almıştır. Meclis’teki bu oturumdan yaklaşık bir ay sonra ise SCF’nin kendini feshettiği kamuoyuna duyurulmuştur. Bu suretle güdümlü, kontrollü ve şartlı demokrasi denemesi başarısızlıkla sona ermiştir.²⁰

Serbest Cumhuriyet Fırkasını kapanması ile birlikte Türkiye’de çok partili hayata geçişteki ikinci deneme de olumsuz sonuçlanmıştır. Bu durum ancak 1946 yılında Demokrat Partinin Meclise girmesi ile gerçekleşebilmiştir.

20) “Meşum haber, dün şehrimiz afakında bir bomba gibi patladı; hiç beklenmeyen bu hadise karşısında efkâra, evvela bir durgunluk geldi; kimse, gözlerine ve kulaklarına inanamıyordu. Daha düne kadar, fırkasının Cumhuriyet gibi ebedi ve lâyemut olduğunu temin eden sabık lider, kendi eserini, kendi eliyle mi katla karar vermişti? Herkes, derin bir hayret ve teessür içinde; bu suali kendi kendine soruyor ve gelen haberlerin doğruluğuna muttali olunca, vicdanında hissettiği elemi ifadeden aciz kalıyordu.” (Serbest Cumhuriyet Gazetesi, 19 Kasım 1930).

Kaynakça

a. Resmi Yayınlar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

TBMM Zabıt Ceridesi

b. Kitaplar

Aydemir, Ş. S. (2001). *İkinci adam*, Cilt: I, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Emremce, C. (2006). *99 günlük muhalefet, serbest cumhuriyet fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Grew, J. C. (2005). *Gazi ve ismet paşa, çalkantılı dönem (1922-1932)*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

Bil, H. (1981). *Atatürk'ün sofrası*. İstanbul: Uncu Yayınları.

Uran, H. (1958). *Meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

c. Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Hâkimiyeti Milliye

Hizmet

Serbest Cumhuriyet Gazetesi

Son Posta

Vakit

Yarın

